

Сборникът “Патиланци” на Ран Босилек и достиженията на българската и световната литература за деца

Катя Вачева

Ran Bosilek's Collection “Patilantsi” and the Achievements of Bulgarian and World Children Literature: *The current work is devoted to the place of Bulgarian author Ran Bosilek and his “adventurers” (“Patilantsi”) among the classical achievements of Bulgarian and foreign children literature. It contents critical parallels with Elin Pelin’s Ian Bibian, with Wilhelm Bush’s Max and Moritz and with Mark Twain’s Tom Soyer and Huckleberry Finn. What is obvious is that there are also typological similarities, as so differences, based upon the national specifications and the individual creative signature of each author. But the thing that is a strong connection, a permanent link between them is the marvelous children’s island of nonchalance and joy, the one that all we, the adults, secretly envy them for.*

Key words: *Ran Bosilek, Adventurers, parallel, Elin Pelin, Wilhelm Bush, Mark Twain, love towards children, Psychological sense*

ВЪВЕДЕНИЕ

Образите на патиланците можем да разгледаме и в контекста на традиционните достижения на българската литература за деца, и на редица художествени явления в световната детска класика. Очевидна е аналогията между героите на Ран Босилек в цикъла за патиланците и Ян Бибиан от първия детски фантастичен роман на Елин Пелин. При задълбочен анализ откриваме интересни паралели и с немирниците Макс и Мориц на Вилхелм Буш, както и с безсмъртните герои на Марк Твен – Том Сойер и Хъкълбери Фин. Нашата задача е да се спрем на споменатите персонажи.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Несъмнена е приликата между патиланците и Ян Бибиан – очарователният безделник от романа на Елин Пелин.

Ран Босилек публикува своите патилански разкази в периода между 1926 и 1942 год.; Елин Пелин започва да печати първия си роман “Ян Бибиан. Невероятни приключения на едно хлапе” през 1933 г. Явно всеки от двамата творци е бил запознат с произведенията на колегата си и без съмнение те благородно са си съперничили, т. е. взаимодействали са си творчески.

Очевидна е жанровата отлика между двете произведения. Патиланските разкази имат фрагментарен характер, подходът на Ран Босилек е кинематографичен. А творението на Елин Пелин е първият детско-юношески фантастичен роман. Романът, като литературен жанр, дава на Елин Пелин по-богати възможности да изгради един плътен, богат и психологически мотивиран образ – на хлапето Ян Бибиан и неговия приятел – дяволчето Фют. Преди да създаде незабравимия образ на Ян Бибиан, Елин Пелин сътворява негови аналози в лицето на Чочо Пипонков и някои други малчугани от хумористичните си стихотворения. Те веднага ни подсещат за веселите немирници и злосторници на немския поет Вилхелм Буш – явно огромна е ролята на факта, че Елин Пелин превежда и популяризира в България хумористичните и стихотворни поеми на немския творец.

Образите на патиланците и този на Ян Бибиан са твърде сходни. Те са рожба на една и съща епоха, на една и съща обществено-икономическа действителност – 20-те и 30-те г. на ХХ век. Елин Пелин ни среща не с идеализирания образ на примерното дете, а с едно българско момче, което е влязло в конфликт с общопризнатите норми на поведение. Чрез подтекста писателят внушава, че вечното недоволство, което изпълва Ян Бибиан, е резултат от сиромашкия, сив,

убийствен живот на бедняшката махала на провинциалното градче. Оттам идва и жаждата му за приключения, свободолюбието му, копнежът му да търси романтика. У Ян Бибиан няма /поне явно/ положителни черти, но авторът, също като Ран Босилек, обича своя герой и му дава шанс да стане добър.

Шегите на патиланците, приключенията им във всички случаи са незлобливи / "Охлюви", "Патиланска мода", "Свинчо жив остана" и т. н./ . В крайна сметка тържествуват приятелството, обичта и красотата на задружната игра, на задружния живот. Образите на патиланците претърпяват развитие – в началото шегите им са недомислени и понякога недодялани, но по-късно те изпитват необходимост да вършат добрини - в разказа "Патилански извор". А Патилан заминава в Париж.

Явно и Ран Босилек, и Елин Пелин се стараят да следват традиционния модел в литературата, възприет от фолклора: злото може да бъде преодоляно чрез изкуплението, за да победят накрая доброто, истината и справедливостта.

Специфичен е подходът на двамата творци при характеризиране на героите. В сб. "Патиланци" липсва детайлно портретуване, защото Ран Босилек е по-близо до фолклорните образци, които бегло споменават външния вид на героите, задоволяват се с няколко епитета / хубавец, юнак и т. н. / и съсредоточават вниманието си върху нравственото им поведение. В сб. "Патиланци" писателят следва подобен подход. Директно ни въвежда в случката, бегло шрихира героите и акцентува предимно върху динамичната фабула, върху хумора на ситуацията. Патиланците по-често се саморазкриват в диалога - жив, образен, и чрез постъпките си.

За разлика от Ран Босилек, Елин Пелин детайлно рисува портрета на своя герой. Той също е пресъздаден в очарователно-комична светлина: косата му прилича на "изгоряла от слънцето трева, през която е минала цяла черда телци"; "никаква шапка не можеше търпеливо да стои на една такава глава" и т. н.

Темата за приятелството Елин Пелин и Ран Босилек интерпретират своеобразно, като следват логиката на образите: у патиланците доминира колективистичната народопсихология на българина, а у Ян Бибиан надделява индивидуалистичното съзнание. Патиланците предпочитат задружните труд и веселие: на хармана, на гродобер, на пързалката, на излет. Неслучайно ги наричат дружина. Доминиращо чувство е другарството. Между тях не съществуват остри конфликти, междуособици. Отделните патиланци само допълват и обогатяват общата насока на действията им.

Ян Бибиан много повече наподобява героите на В. Буш – Макс и Мориц. У него "егото" доминира. Той не обича да се съобразява с другите. Не случайно напуска и училището. Доволен е, защото нищо не ограничава неговата индивидуалност. В утвърждаването на своето "аз" той често изпада в конфликтни ситуации. Например с дяволчето Фют: в гнева си той му нанася такъв жесток побой, че: "бедното дяволче започна да мирише на смачкана дървеница". С други думи трудно бихме могли да говорим за дружба между двамата в духа на общоприетата етика. Ето защо проф. С. Янев твърди, че Елин Пелин пръв в българската литература развенчава създадения култ към послушното дете /с патриархални нрави/.

Всъщност Ран Босилек начева този процес на пародиране на положителен герой. Но и двамата писатели имат огромни заслуги в литературата за деца, защото извършват по своему революционен акт – първи проправят нови пътища за разрушаване на традиционната представа за детето като идеал за невинност, чистота и нравственост /такъв традиционен модел е изградил Ангел Каралийчев/.

"Патиланци" на Ран Босилек се нареждат непосредствено и до "Макс и Мориц", и до "Плиш и Плюм" /"Цоп и Цап"/ на Вилхелм Буш. Аналогията с "Макс и Мориц" не е произволна, защото "Патиланските" разкази на Ран Босилек несъмнено са вдъхновени от тях, макар че никъде писателят не е оставил свидетелство по този въпрос. Патиланци и неговите весели другари са типологически сходни с Макс и

Мориц. Най-кратката характеристика, която им подхожда, е: “Те са малки още, ала пакостливи и като големи, на бой търпеливи” /“Патиланчово царство”/. Тази оценка с лекота може да се отнесе и към Макс и Мориц, чиято стихия са поразите: претрепват кокошките на леля Грета; издърпват с въдица през комина кокошките от тигана; прерязват моста до половина пред къщата на шивача Бок; слагат барут в лулата на учителя Лемпел и т. н. Явно е, че и В. Буш, и Ран Босилек избират за обект на изображение детските лудории, тъй като те са най-специфичното в света на детето.

Близки по тематична ориентация и сюжети, двамата писатели се различават по дидактичната си концепция. Докато немския писател изхожда от суровата прусашка формула: “Всекиму заслуженото”, Ран Босилек излиза от класическата педагогическа формула на Русо и Песталоци за “естествения” човек и с обичлива ирония разказва за “подвизите” на своите малки герои.

Съществена отлика между патиланците и техните немски побратими е, че докато лудорите на Макс и Мориц обикновено нямат разумна мотивировка, пакостите на патиланците най-често са предизвикани от неизчерпаемата им енергия и жаждата им за забавления, а понякога и от избухливостта на баба Цоцолана и несправедливите ѝ реакции. Така в разказа “Дългобрадко” отмъщението спрямо козела е продиктувано от чувството на Патиланчо за справедливост и като разплата за понесеното наказание. Чувството за справедливост е национално присъща черта на героя на Ран Босилек, която го прави по-привлекателен, в сравнение с папавниците на В. Буш.

Приключенията на патиланците са близки по своята неизчерпаемост до славните герои на немския творец Макс и Мориц, преведени вече на български от Елин Пелин. Но в същността си историите на патиланците са толкова почтено отдалечени от възможните чужди източници, колкото и от поетиката на българския фолклор.

И Ран Босилек, и В. Буш се учат от богатата съкровищница на родния си фолклор. В. Буш слуша старинни приказки от един самотен и забравен старец, с когото се сприятелява. В ръцете му попада и томче от приказките на братя Грим. Той разбира, че за обработката на народни приказки е необходима изключителна дарба, като на братята, и изоставя заниманието си. Решава да се посвети на индивидуално творчество.

Има известни прилики, и в същото време специфични творчески различия, когато сравняваме формата и стила на двете произведения. Буш създава незабравимите типове на малките поразници Макс и Мориц в мелодични забавни стихове – като весели стихотворни приказки. Ран Босилек също е изкушен в римуване, но следва свой самобитен стил – римувана и ритмувана проза. Той е създател на този нов жанр в нашата литература за деца.

И двамата творци отговарят на някаква обществена потребност-малките читатели имат нужда да се запознаят с опакото на живота, да видят смехотворно изобразени собствените си слабости. Епохите, в които живеят и творят двамата писатели обаче са различни. В. Буш живее много по-рано от Ран Босилек – роден е на 15.04.1832г. в немския град Видензал. Син на дребен търговец, който едвам свързва двата края /има седем дъщери и синове/, Вилхелм за цял живот запомня романтиката на детството си – старата къща, покрита със слама; буренясалата градина и чудните приказки на Ханс Кристиан Андерсен, които майка му им чете. Важна роля за бъдещата му творческа работа изиграва фактът, че Вилхелм притежава дарба на художник и първо рисува карикатурите, а после пише стиховете за героите си.

А Ран Босилек твори през първите десетилетия на ХХ век У него процесът на претворяване на патиланските приключения е различен. Той е създател на

веселите разкази, а други творци ги илюстрират: Вадим Лазаркевич, Стоян Атанасов и др. Силата на българския творец е в художественото слово.

И талантливите карикатури на Буш, и тези на В. Лазаркевич долавят и пресъздават най-същественото в чертите на героите, смешното и трайно запомнящо се. В същото време илюстрациите на Буш носят характерните национални немски особености – облеклото, маниерите, прическите, жестовете, случките от бита на немците, така както илюстрациите в сб. “Патиланци” издават характерните черти на българската народопсихология, бит и душевност.

Макар и все герои - деца, различна е психологията на патиланците и на Макс и Мориц. Първите са вдъхновени от чувство на колективизъм, от славянската топлина и обичливост, от всепрощаващата душа на българина. Макс и Мориц носят индивидуализма на немския характер, тяхната егоцентрична природа ги тласка към безцеремонни и жестоки поразии, които довеждат до смъртта на кокошките /твърде жестоко и никак не е забавно за едно българско дете/, до смъртоносен риск живота на учителя им. В този смисъл хуморът на В. Буш би могъл да се нарече “черен” твърде чужд на българската народопсихология. Затова и наказанието им /смлени, падат от улуката и гладните патки ги изяждат/, е твърде натуралистично, зловещо.

Различно е авторското отношение към героите на двете книги. Ран Босилек е добронамерен, снизходителен, с топлина и обич описва приключенията на героите си. Той нито веднъж не се дистанцира от тях, не ги осъжда морализаторски. Даже не ги наблюдава през погледа на строгия родител. Сякаш по-скоро е един от патиланците, едно голямо възрастно дете.

За разлика от него В. Буш още в началото на своята стихотворна приказка “Макс и Мориц” декларира осъдителното си отношение към пакостите на двамата герои:

Макс и Мориц назовани,
но със прякор “хулигани”!
Пакости да вършат нови
те са винаги готови...
Но уви, аз зная: няма,
да прокопсат тези двама.

/Буш, В., Весели случки, С., 1977 г./

Авторът още в началото предполага техния ужасен край. Дистанцията между него и героите е сериозна. Смъртта на Макс и Мориц е логически завършек на злините, които са причинили на близки и познати. Така В. Буш произнася своята жестока, но справедлива присъда:

Никой, края им узнал,
не изпитва скръб и жал.

В разказите за патиланците на Ран Босилек лъха жизнерадост и оптимизъм. Края на всяка история е винаги щастлив. Недоразуменията са изгладени, грешките са опростени, а житейската перспектива пред героите на Ран Босилек е жизнеутвърждаваща /Патилан заминава в Париж/. Патиланците постепенно израстват до съзнанието, че трябва да вършат добро на хората – в разказа “Патилански извор”. Ран Босилек дава житейски шанс на своите герои, защото ги обича и вярва в доброто начало, заложено в детските им души /мотивът за победата на доброто над злото е с трайни традиции в българската литература – Ив. Вазов, Хр. Смирненски, Й. Йовков, Елин Пелин/.

Сходен е подходът на двамата автори към отделния човек и към обществото като цяло. Подобно на Ран Босилек, В. Буш критикува недостатъците на отделния човек, но никъде в неговите произведения не са разкрити социалните недъзи на миналия век, чийто продукт биха могли да бъдат злосторниците Макс и Мориц. Ран

Босилек също бегло се докосва до социалната проблематика, макар че 20-те г. на ХХ век са свързани с тежки времена за България.

За разлика от тях, Марк Твен /Самюъл Клемънс/ в книгата си “Приключенията на Том Сойер” съзнателно изобразява героите си – деца и юноши на фона на най-трагичния проблем за американския юг – робството.

Макар и доста смел, паралелът между българския творец Ран Босилек и големия американски разказвач е възможен, защото всеки от тях, със свой художествен глас и творчески почерк, пресъздава през погледа на децата съществени нравствени модели на човешки взаимоотношения – в Америка и в България.

Марк Твен издава романа през 1876 г. и мотивира по следния начин намеренията си: “Макар че моята книга е предназначена главно да забавлява децата, надявам се, че тя няма да бъде отмината и от възрастните, защото между другото съм искал да ги накарам да си припомнят с удоволствие какви са били те самите преди години.”

Самият автор описва своя роман като “химн, написан в проза” – химн на света на децата. Но реалистичното перо на Твен не успява да избяга от действителността: действието в романа се развива уж в 50-те г. на миналия век, но писателят всъщност рисува Америка през 70-те и 80-те г. – стремежа за лесно натрупване на печалби, който се засилва особено след Гражданската война между Севера и Юга /1861-1865/. Разкрива някои явления, свързани с южното робовладелско общество, в което Том Сойер живее: фалшивият и лицемерен религиозен “ентузиазъм” на жителите на Сейнт Питърсбърг, техните ограничени и еснафски морални стойности, внезапността, с която спокойният живот в малкото градче се изразжда в насилие и смърт. Марк Твен проявява изключително умение да проникне дълбоко в процесите на своята съвременност. Затова романът “Приключенията на Том Сойер” е колкото повествование за безгрижното детство, толкова и сатирично-реалистична картина на американските обществени порядки.

В това е и същностното различие между книгата на Ран Босилек “Патиланци” и произведението на Марк Твен. Българският писател акцентува преди всичко върху нравствено-психологическите проблеми на децата в определена епоха: върху човешките взаимоотношения /между възрастни и деца; между самите деца и т. н./. В отделни епизоди творецът се докосва бегло до социална проблематика /“Патиланска мода”, “Радио”, “На занаят”/. Даже и в такива епизоди смехът, забавата тушират социалните конфликти и всичко завършва щастливо. Но до големите парливи обществено-политически конфликти на най-драматичните десетилетия от новата българска история Ран Босилек не се докосва. Ние не бихме могли да го обвиним в това, тъй като явно задачата, която си поставя е друга – преди всичко да разсмее, да забавлява, да развлеча.

Книгата на Марк Твен е много по-богата като тематика, проблематика и идеи. Тя прави много по-дълбок социален разрез на обществото. А хуморът на Марк Твен е много по-тънък, по английски закодиран в подтекста, поради специфичните национални особености на американците – наследили от техните английски прадеди изящния усет за смешното, за комичното.

Героите на Ран Босилек от сб. “Патиланци” и тези на Марк Твен: Том Сойер, Хъкълбери Фин, Беки Тачър, Сид, Джо Харпър са деца, които си приличат. Те носят и разочарованията, и радостите на своята възраст. И на американските деца им е изключително скучно в бедния провинциален град Сейнт Питърсбърг. Нито у дома, нито в училище, нито в обществото се случва нещо интересно. Затова е толкова приятно да избягаш през нощта през прозореца, когато вън Хък даде сигнал със своето мяукане. От учителя в неделното училище нищо полезно и хубаво не можеш да научиш. А пръчката е най-любимият му предмет. Сухо зубрене, и то на хиляди стихове от Светото писание, средновековни средства на възпитание и жестока

грубост. Много по-интересно за Том е да се занимава с кърлежа върху плочата си или да се обяснява в любов на Беки. Като сравним техните лудории с нашенските – на патиланците, неизбежно ще установим, че въпреки националните особености, богатият очарователен свят на децата навсякъде е привлекателен, романтичен и тайнствен.

И Том Сойер има своята “баба Цоцолана” – вечно мърмореща, само че в американски вариант – нарича се леля Поли. Явно и двамата автори са почувствали потребността да пресъздават и образа на наставника, на възпитателя, който да бъде будната съвест на децата, техен контрапункт. Леля Поли все се кара на Том – всяка лудория, даже и открадната бучка захар от захарницата, той изкупува с плесници и проповеди. За разлика от българската героиня, лелята е изброшена в духа на английския аристократизъм, съдържа, сериозна и непрекъснато цитираща Светото писание. Ето защо Том не би могъл и да си представи неговата религиозна, достолепна леля да се забавлява с него на романтичния остров или да плува със сал в Мисисипи /което авантюристичната баба Цоцолана би направила, без да и мигне око!/. С други думи всеки от образите в двете книги носи типичните си национални особености. Независимо от различията си, и леля Поли, като баба Цоцолана, обича Том с дълбока любов, тревожи се за него, ображда го с майчински грижи.

Марк Твен иронизира надутата църковна обредност: “Всички въздъхнаха с облекчение, когато се свърши и тази мъка и пасторът каза “Амин”.

Героите на Ран Босилек са по-земни, атактични и религията не заема такова доминиращо място в бита. Ето защо писателят предпочита да изобразява света на възрастните в тяхното трудово ежедневие.

И двамата писатели разглеждат сериозни нравствени проблеми под формата на игра. В романа “Приключенията на Том Сойер” ярко е очертан образът на Хъкълбери Фин, който е олицетворение на свободата. С цялото си същество той е отрицание на робството и насилието. Предпочита да живее в бчва накрая на града, но да бъде свободен и напуска своята благодетелка – набожната вдовица Дъглас: “Не, Том, не искам да бъда богат. Не искам да живея в тези проклетии, задушни къщи. Обичам горите, реката, бчвите и ще си остана при тях”.

Темата за свободата вълнува и героите на Ран Босилек – в разказа “За свободата” те посвещават един вълнуващ излет на тази тема. Думите на Патиланчо Данчо са израз на жаждата на всяко живо същество да живее свободно: “Сладки са теглата зарад свободата. И най-тежки болки лекичко минават”. Докато Марк Твен си спечелва прозвището “съвестта на родината” или “американският Волтер”, творческият подход на Ран Босилек към темата за свободата е по-различен. Той е далеч от зрелия, философско-аналитичен поглед на Марк Твен. Разкрива наивно-романтичното отношение на децата към темата за свободата. Затова и тонът им е възторжено-патетичен.

Близки по дух, но различни по национална специфика и нагласа, и двамата писатели оставят своя диря в националните си литератури.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Всяка литература има свои творци, с които би могла да се гордее. В областта на творчеството за деца също има основание да твърдим, че се раждат ярки достижения. Налага се изводът, че въпреки националната и индивидуалната специфика, при всеки от анализирания дотук автори можем да открием типологични сходства в характеристиките на детето: жизнерадост, любов към игрите и веселието, изобретателност, стремеж да избяга от сивото ежедневие на възрастните, жажда за романтика и приключения. Дали това са Макс и Мориц, Ян Бибиан, Том Сойер или патиланците, те носят в себе си щастието да бъдат деца. Има нещо, което ги

свързва трайно – чудният “Детски остров”, за което възрастните само тайничко могат да им завидят.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Буш, В., Весели случки. С. 1979г.

[2] Твен, М., Приключенията на Том Сойер. Отечество, С., 1989г.

[3] Хаджикосев, С., Ран Босилек. Отечество, С., 1985г.

[4] Янев, С., Българска детско-юношеска проза. С., 1979г.

За контакти:

Гл. ас. Катя Лалова Вачева, Колегиум “Основни теоретични науки”,
Педагогически колеж - Плевен, тел. 0889163079, E-mail: maya_valentinova@abv.bg

Докладът е рецензиран.